

RASTLINSKO IN ŽIVALSKO PODOBJE V POEZIJI SVETLANE MAKAROVIČ

Rastlinsko in živalsko podobje v zgodnjih zbirkah Svetlane Makarovič za odrasle (*Somrak, Kresna noč, Volčje jagode*) ponazarja razpoloženja lirskega subjekta in atmosfero, v naslednjih (*Srčevac, Pelin žena, Sosed gora, Tisti čas*) pa emocije, medčloveške odnose, prekrške in zločine nad šibkejšimi bitji. Z izpostavljanjem individualnih, izvernih vidikov pesnica izpričuje razočaranje in ogorčenje nad izgubo skladnosti z naravnimi silami in pozabo svetosti življenja. Specifični nabor vrst usklajuje s kozmičnimi cikli, ob rastlinskih pa ustvarja vtis poznavalke endemičnih zelišč z zdravilnimi in škodljivimi učinki. Pesmi aktualizirajo, sprevečajo in groteskno potencirajo pozitivne in negativne pomenske vrednosti, ki jih živemu svetu pripisuje kultura, še posebej predznanstvena vednost v konceptu velike verige bitij, in jih zato z lahkoto prepoznavamo in sprejemamo tudi odtujeni sodobniki.

Ključne besede: rastlinsko podobje, živalsko podobje, semantične vloge, označevanje človekovega položaja v naravi

1 Uvod

Poezija Svetlane Makarovič prinaša univerzalna eksistencialna, družbena, etična in erotična sporočila, ki zaradi konkretnih podrobnosti delujejo zelo individualno. Iz prvin rastlinskega in živalskega sveta pesnica ne gradi dekorativnih ali harmoničnih idiličnih svetov, saj bi ob družbeni kritičnosti delovali zlagano kičasto. Pri izbiri poimenovanj se naslanja na ljudsko kulturo, iz nje črpa bogastvo izkušenj, vraž in tabujev, arhaičnih ali mitskih vzorcev ravnanja (Golež Kaučič 2003: 187–202). Živalsko in rastlinsko podobje usklajuje s kozmičnimi cikli porajanja in odmiranja, združevanja in razhajanja, hkrati pa ustvarja vtis poznavalke endemičnih zelišč z zdravilnimi in škodljivimi učinki. Ženski liki iz pripovedih pesmi živijo sredi narave in z naravo, se vanjo asimilirajo po smrti

in skozi rastlinske oblike in živalske glasove vračajo v svet živih. Zanašajo se na intuicijo, empatijo, slutnjo in telesno odzivanje, ki človeka orientira na podlagi vonja, okusa, dotikanja z golo kožo. Sposobni so zdraviti ali zastrupljati, omamljati ali ranjevati, prebujati in pomirjati, vendar so žrtev nesporazumov, sumničenja, preganjanja, izdaje, trpinčenja, kar spominja na nekdanje mučene in umorjene čaravnice (coprnice, vešče). Te so znale čarati zdravje in nadzorovati rojstva, zbujele so hkrati očaranost in sovražstvo tistih, ki so si jih hoteli prilastiti, podrediti ali nadzorovati z družbenimi normami. Rastline in živali v prvih treh zbirkah ponazarjajo razpoloženja in atmosfero, v naslednjih pa čustva, medčloveške odnose, prekrške in zločine nad šibkejšimi (otroki, mladiči, brezdomci). Z osebnim odnosom pesnica izpričuje tudi razočaranje in ogorčenje nad izgubo nekdanje skladnosti z naravnimi silami in nad pozabo svetosti življenja. V pesmih aktualizira, sprevača in groteskno potencira pozitivne in negativne pomenske vrednosti, ki jih posameznim bitjem pripisuje predznanstvena vednost t. i. velike verige bitij in jih zato z lahkoto prepoznavamo in sprejemamo tudi odtujeni sodobniki.

Rezultati analize pesniškega univerzuma bodo najprej predstavljeni taksonomsko, nato skozi semantične vloge znotraj besedilnega konteksta in semiotične znotraj pesniškega opusa za odrasle.

2 Živalsko kraljestvo

V poeziji Svetlane Makarovič se pojavlja 46 različnih živalskih imen, če štejemo tudi splošne oznake žival, zver, ptica, divjačina, ličinka, ujeda ter ne razlikujemo med sinonimi muc, mačka in prašič, svinja. Biološko sodijo med sesalce (srnjak, jelen, lisica, zajec, volk/volčiči, mačka, konj, pes, svinja/prašič, bik, vol, kozel, ovca; glodavce: podgana, miš, vodna podgana), vretenčarje (plazilce: kača, gad, modras, udav), dvoživke (žaba), ptice (grlica, galebi, ujeda, vrabec, kukavica, skovir, sove), ribe, mehkužce (polž, sipe) in členonožce (žuželke: enodnevnica, metulji, mravlje, hrošči, vešče, muhe, mušice, kačji pastir; pajek, rakovice). V prvih treh zbirkah so živali označene s prilastki, npr. dolga žival, visoke črne ptice, črn udav, star umazan muc, zlataste lisice, nemirni galebi. Prilastki opredeljujejo del živali (puhasti repi lisic, robidaste oči jelena, veliko zlato oko srnjaka, svileno grlo konja, zlat kljun ujede) ali del telesa, ki ne pripada določeni vrsti (gosto krzno, osmojena dlaka, puhasti, zmrzli, osiroteli mladiči). Vrsta je lahko ohlapno določena z delom telesa (prozorna krila, luske in peresa, krepke šape mladičev) ali značilnim bivališčem (brlog, kokošnjak).

Nabor rodov in vrst je poveden že sam po sebi, toda v pesniškem svetu ni urejen po biološki sistematizaciji, pač pa glede na življenjsko okolje. Prvi množici tvori binarna opozicija zemeljsko – zračno. Krilata bitja imajo pomen kozmičnega, duhovnega, svobodnega; bitja, ki se morejo odlepiti od tal ali živijo pod zemljo, pomen htoničnega, strašljivega, kaotičnega, nezavednega. Te delitve pesnica ne uresničuje dosledno, saj so žuželke praviloma nosilci negativnih konotacij

skupinskega bivanja ali delujejo grozljivo zaradi asociacij, ki jih sproža del poimenovanja. Kačji pastir (Odonata) se v tridelni pesmi *Sojenice* pojavlja ob tretji sojenici, ki odloča o smrti, in je v soseščini z »gugalnico groze« izgubil simbolne vrednosti globinskega uvida, zrelosti, odpovedi iluzijam, polnosti trenutka, tem bolj pa je v njem poudarjena ljudska predstava pastirja kač.

Drugo ločnico predstavlja gozdno – negozdno in divje – udomačeno, saj gozdna divjad predstavlja lepoto neukročenih, svobodnih bitij. Tako se jelen in srnjak pojavljata v kontekstu kresne noči, erotičnega zapeljevanja in prebujene strasti v čarobnem času poletnega solsticija (*Kresna noč*), še pred zbirko *Kresna noč* pa sta del estetskih opisov čistega naravnega prostora (*Dan*). Podobna vrednost in dodatna ljubkost je pripisana lisicam (*Dan, Mesečnica*), ki so povzdignjene v dame s praprotnimi pahljačami (*Kresna noč*). V zbirkah *Volčje jagode, Pelin žena, Sosed gora* in *Tisti čas* so lepa gozdna bitja žrtve preganjanja in pobijanja, ki pomenita neodpušljiv zločin (*Lov, Volčje jagode*), ker uničevalna dejanja niso motivirana s preživetjem, ampak z izživljanjem nad nebogljenimi mladiči. To je znamenje duševne popačenosti, nizkotnosti človeka, ki se ima za krono stvarstva (*Gora limbarska*). Toda posledice uničevanja po logiki stičnosti ali nalezljivosti preskakujejo z rastlin in živali na človeka: »vrsk iz jelena umorjenega / noter v otroka novorojenega« (*Urok*). Da je opozicija divje – udomačeno nadrejena opoziciji gozdno – negozdno, je videti iz tega, da so žrtve nasilja tudi ptice. Njihova gnezda so razdejana (*Dolg*), ostale so brez peres (*Dobro jutro*) ali se zaprte v kletki do samouničenja borijo za svobodo (*Kletka*). Na drugi strani je v redki rabi domačih živali izbrisan pomen kultiviranja, domačnosti in zaupanja. Star umazan muc živi na smetišču kot zasanjan svobodnjak, medtem ko se ljudje zapirajo v varne kokošnjake (*Noč bo*), svinjski rilec spremlja izmikanje obžalovanju za nasilje (*Volčje jagode*), nevidni psi od groze pred popolno destabilizacijo sveta zarjovejo okrog domačije, ki jo je zapustil izdajalski ljubimec (*Škopnik Tč*).¹ Samo lepi, mitsko poveličani konji – z zlatimi podkvami, svilenim, belim grlom – ohranjajo prvotni pomen plemenitosti, a tudi njih trpinči brezimna čreda hlapcev, ne da bi temu kdo ugovarjal (*Sosed gora*), ali izginjajo v imenu nekega višjega cilja, ki naj bi nagradil žrtvovanje (*Gora Sg*). Ljudje kot dominantna vrsta zato niso vredni zaupanja in postanejo v nadaljevanju predmet sarkastične karikature.

Živalskemu podobju vlada nasprotje med bližnjimi, znanimi, domačimi, obvladanimi in samobitnimi, neznanimi, skrivnostnimi, potencialno nevarnimi bitji. Sobesedila kažejo nepričakovano vrednostno razporeditev: domači prostor je izčrpan, razvrednoten in zadušen zaradi brezbriznosti, nasilja in neobčutljivosti za drugega. Slednje izvira iz notranje nesvobode ali prvotne poškodovanosti v nuklearni družini in motivira groteskno sliko skupnega življenja moškega in ženske. Tako je dom poročenega para do te mere zanemarjen, da »po kotih črnkaste miši žive«, kajti ženska se je s poroko zaprla v kletko in skupaj s partnerjem postala z dolgočasna miš, zmožna le pasivnega strmenja v jutranjo meglo (*Poroka*); ali

¹ Kratica ob naslovu pesmi se nanaša na naslov zbirke: Kn *Kresna noč*, Sr *Srčevce*, Pž *Pelin žena*, Sg *Sosed gora*, Tč *Tisti čas*. Rabljena je le v primerih, ko ima več besedil enak naslov.

pa se je odnos med moškim in žensko sprevrgel v nevidno vzajemno sovražnost, ki jo uteleša podgana (*Klet*).

V zbirki *Somrak* živali sugerirajo tesnobo lirskega subjekta: noč je bila črn udav (*Bosi koraki jutra*), ličinka besede jutri (*Danes*), vlažni sledovi kač na asfaltu (*Tesnoba*). Subjekt ambivalentno niha med svobodo in ujetostjo, kar je razvidno iz živalskih metaforičnih izhodišč, ki mu pripisujejo brezskrbnost in sproščenost, vendar se oboje pojavlja v kontekstu zgolj zamišljenja uživanja trenutka in nemogoče želje: »Danes sem lahko /.../ razposajen zajec / na svetli jasi. Ali pisana / enodnevica« (*Danes*); »Prebivati /.../ S prozornimi krili, lahka, krhka, prekrasna« (*Junij*). Ob temi spopada z iluzijo je s povsem drugačnimi živalmi subjektu pripisana zloba: »Jaz sem lepa, hudobna zver« (*Umakni se mi*) in v kontekstu premagovanja bolečine samouničevalnost, ki deluje groteskno: »Plesati. Z roko v roki s strupenim pajkom« (*Plesati*).

Opazno pomenotvorno sredstvo je pravljlično preoblikovanje človeka v žival. Ta postopek omogoča zблиžanje z naravnim svetom in oddaljitev od človeškega, družbenega. Pesnica se zaveda njune razlike in razdalje, zato narava ni zatočišče niti nadomestilo za hladne medčloveške odnose: »Nisi ptica / in ne sprejmejo te / prsi hrastov / in ne moreš kot vešča / v bezgov lat« (*Igle jutra*). V pravljlični transformaciji dobiva zasanjana ženska živalske telesne dele – »Njej iz prstov izrasejo dolgi nohti, / med nogami se ji vije lisičji rep« (*Mesečnica*) – ali se začne obnašati kot žival: »po volčje se je jokala« (*Desetnica Pž*). Pravljlična transformacija v zver je posledica bolečine in samoobrambe izdane, zavržene ženske na robu samomora: »iz prstov trni ženejo, / v možganih sove ukajo, / za mano kačji rep žvižglja, / odhaja koža od mesa« (*Zeliščarka V*). V fantastični sliki nepremagljive ujetosti v smrtno telo in odtujeno eksistenco se v pesmi *Grob tisoč rok*, ki segajo ven iz groba proti sončni svetlobi, spremeni v mravlje, ki se razbežijo po svetu, tako da vsaka živi in umira sama zase. Preoblikovanje v žival je semantično podobno figurativnemu opisu subjektovega notranjega prostora, ki ga naseljuje ptica s konvencionalno pozitivnimi konotacijami: »V meni vztrepetava / kot grlica. Nihče me ne bo branil« (*Tujci*).

V zbirkah *Kresna noč* in *Volčje jagode* pesnica uporablja tudi kompleksnejšo simbolizacijo. Iz opisnih podrobnosti ustvarja podobe avtonomnih živalskih bitij, ki se podrejajo le naravnim nagonom in kozmičnim silam (*Mačka, Kača Kn, Vešče*). Lirski subjekt jih občuduje in se z njimi prikrito istoveti, čeprav v besedilih ni eksplicitnih signalov za figurativno razumevanje. Njihove pomenske vrednosti so individualizirane, saj paradokсно spajajo negativne in pozitivne vidike – lepoto in nevarnost, svobodo in bolečino/smrť, zapeljivost in zlohotnost. Bolj enoumno vrednost imajo žuželke, ki so razen metuljev in enodnevníc že od prvenca dalje nosilci negativnih konotacij, prenesenih na neosveščen kolektiv (*Minevanje I*). V družbenokritičnih pesmih *Hrošči* in *Mravljišče* so žuželčje združbe nosilci avtoritarnega, materialistično preračunljivega in omejujočega skupinskega duha, ki posamezniku ne dopušča svobode, zato so v zbujanje naslovnikovega odpora usmerjeni tudi njihovi opisi: tipalke, polne srha, srpaste čeljusti, trde,

črne pokrovke na hrbtu, velike pestre oči. V *Mušjem letu* iz zbirke *Tisti čas* so nadležne muhe in mušice oznaka za splošno lenobnost, samozadovoljnost, privoščljivost, malenkostnost, mehkužnost in svojevoljnost. Opis časa in vseh, ki živijo v »mušjem letu«, doseže vrhunec v gnusnem naslajanju nad »rano in oko izbito, / kri, po pločniku razlito«, zato so s to podobo označeni »razmazani« ljudje: »hlapci, muhci, jalovci«.

Analiza semantičnih funkcij kaže, da pesniškega univerzuma ne urejajo le običajne pomenske vrednosti, ki izvirajo iz splošne kulture, tradicije ljudskega slovstva (pravljice in mita s triravninsko shemo prostora) in lirskih konvencij, temveč jim avtorica s posebnimi strategijami podeljuje enkratno ekspresivno vrednost. Njene živali npr. sočustvujejo z občutljivo in razočarano žensko, zato se iz prvine okolja spreminjajo v znamenje eksistencialnega položaja. Z opisom intimnega prebivališča sta nakazani subjektova drugačnost ter ločitev od sovražnega, tujega sveta, ki ne prenese lepote in nežnosti: »Moja hiša je iz /.../ vrabčjega perja in metuljevih kril« (*Tujci*). Pesnica pogosto izpostavlja izolacijo in demonizacijo drugačnosti, ki jo utelešajo nekonformistični ženski liki kot »drugi spol«. Žalik žena, ki si ni izprosila toplega telesa moža, je tako spremenjena od bridkosti, da je »/živali ne poznajo več, / v ostrih skokih bežijo od nje« (*Žalik žena*). Od nesvobodnega sveta odstopajoča »Lunina žival« prihaja iz temnih in samotnih krajev, kjer se sliši »srhljivo petje ptic«. Tudi socializacija deklice ni prikazana kot družbeni proces, ljubeča skrb staršev, temveč kot grobo ravnanje, ki ga izvajajo naravne sile: »burja jo je podojila, / s kačo pisano povila«, zato je odrasla ženska križanec med htonično ribo/plazilcem in kozmično ptico: »koža njenega telesa žene luske in peresa« (*Grob*).

Iz gornjih analiz sledi, da skozi oblikovanje živalskega sveta preseva vse bolj negativna podoba človeka: najprej občutje negotovosti, nesvobode, strahu, postopoma pa vse bolj brezčutno, agresivno ravnanje do drugih in drugačnih. Snop prvih lastnosti je pripisan lirskega subjektu ali ženskemu liku, snop drugih drhali, ki svojo moč dokazuje z dominacijo nad naravo. Človek v varstvu množice pozablja na etični princip spoštovanja življenja, se polasča in zlorablja drugega, zato pesnica stavi na občutljivega posameznika, ki se postavlja na stran šibkejšega. Najlepše je to vidno ob motivu kače, ki se pojavlja najpogosteje in jo najdemo v vseh zbirkah, razen v zabavnejših satiričnih *Pesmih o Sloveniji*, kjer nastopajo domače živali v vlogi konvencionalnih oznak značajev (kozli, biki, voli, ovce, prašiči), in v songih *Krizantema na klavirju* (*Slinar*). Tudi v avtorski viziji je kača ambivalentni simbol, spoj temnih, kaotičnih, zlih sil (strupena, hladna, spolzka, povezana z nočjo, globino, mrtvimi, prekletstvom) in pozitivnih, estetskih, prvinskih, čarobnih moči (zakleta, zapeljiva, zlata, kraljevska, popolna, z globinskim uvidom, modrostjo). V zbirki *Somrak* črni udav in vlažni sledovi kač nakazujejo tesnobno nočno razpoloženje. Pozitivne konotacije so rabljene za nakazovanje ženskih lastnosti v ljubezenskih pesmih zbirke *Volčje jagode*, kjer se pesnica prikrito sklicuje na stereotipne mizogine predstave o usodni ženski – kači – in jih hkrati razgrajuje: »ukleta kača mu ljubkuje dlan«, »Če pride dež, ga

mora kača jokaje zapustiti» (*Makova luč*). V pesmi *Kača* (Kn) je predstavljena kot čarobno in zakleto bitje, ki se mu ne posreči doseči nesmrtnosti, v pesmi o očiščujoči osamitvi *Ognji* z zlatom in ognjem: »Z živimi očmi me gleda, / kačasta senca švistne po tleh. / Kakor zlat kralj stoji ob poti«. Kot priče jalovemu skupinskemu delu »kamnarjev« nastopajo molčeči modrasi. V *Pelin ženi* so trije strupeni gadi materializacija potlačene slabe vesti zaradi etičnih prekrškov, med katere poleg fantičevih »kačastih« laži in dekletovega pobega sodi tudi mamino rojevanje (*Pasla je pehtra*). Sorodno vlogo ima »polž možgan«, ki v *Piščali* ponazarja racionalno uničevanje čustev ob hkratni zapredenosti v erotični spomin. V pesmi *Pelin žena* se zlo, slaba vest in bolečina razrastejo na celotno kulturno krajino in prizadenejo vsakogar od samotnih, zastrupljenih ljudi (»vsak na svojem kačjem polju«), zato je pelin žena katalizator univerzalne tesnobe in odtujenosti. S pozitivnimi (zapeljivost) in negativnimi vidiki (sebi tuja, hladna, neodrešena, pogubna, mrtva) se v *Kači* (Pž) prek ogovora moškega ti s kačo istoveti lirski subjekt. V besedilu *Kača* (Tč) ima subjekt le kačje oči, s katerimi hladnokrvno presoja nasilje, sama žival pa je tu nedolžna žrtev, ki jo pokonča podivjana množica. S ponovitvijo nekdanje usode Križanega se na »simbol zla« prelije tudi del pozitivnega pomena iz krščanske tradicije: zapeljani, trpeči, usmrčeni in odrešeni človek. Hkrati je množica označena z dejanji, ki jih konvencionalno pripisujemo kači: se plazi, preži, se huli, zemljo grize.

Glede na postopno naraščanje kritičnega naboja, ki govori skozi odbijajoče podobe in pojave ter doseže vrhunec v zbirki *Tisti čas*, so presenetljiva redka mesta upanja v drugačen svet. Tako kot se vizija pogubne prihodnosti iz zbirke *Sosed gora* zaključí z zlatim studencem, iz katerega se bomo napili (*Gora*) po noči preganjanja, odhajanja, izgubljanja, izumiranja in propadanja, ki so jih upodabljale predhodne pesmi, se v pesmi *Živa voda* proti koncu zadnje zbirke pojavi odrešilna transfuzija vitalitete, ki v bolni svet prinaša prenovo, najprej v izsušeno rastlinsko, nato v izropano živalsko okolje. Verzi »zmrzli in osiroteli / drobni puhasti mladiči / v zlati rosi oživali, / gosto krzno, krepke šape / vitki skoki, širne jase« so med najsvetlejšimi v celotnem opusu.

Vrednostna ureditev živalskih likov, s katerimi pesnica predstavlja eksistencialne teme, izvira iz klasičnega, predevolucijskega pojmovanja sveta kot velike verige bitij.² V hierarhičnem sistemu je najvišja vrednost podeljena živalim, ki so najbolj podobne človeku, so velike, redke (gozdna divjad); tik pod njimi so človekovi spremljevalci in pomočniki (konji), najnižje škodljive živali (miši), prenašalke bolezni (podgane), najmanj podobne človeku (žuželke) in nadležne (muhe), čeprav so žuželke kot opaševalci lepe (metulji) in krhke (enodnevnica). Mravlje so zaradi dobre organiziranosti pregovorno pozitivne, a jih pesnica skupaj s hrošči

² Velika veriga bitij je antična (Platon) kozmološka teorija, ki je prenesena v neoplatonizem in krščansko teologijo živela kot »čudovita harmonija popolnega stvarstva« do konca 18. stoletja. Vse bivajoče je uredila v hierarhijo medsebojno povezanih stopenj (neprekinjeno skalno), ki se spuščajo od neskončnega, absolutno dobrega stvarnika prek angelskih/demonskih in nebesnih bitij, razumnega človeka, čutečih in gibljivih živali, negibnih živih rastlin do nežive snovi. Razreda živali (v zraku, na zemlji, v vodi, divjih in udomačenih) in rastlin sta bogato razčlenjena in hierarhizirana, mdr. glede na koristnost za človeka (Lovejoy 1974).

predstavlja samo kot uniformirano množico. Povsem individualna je ljubkost lisic in zajca in, glede na pesnično življenjsko prakso, majhna pomembnost mačk. Ptice so praviloma pozitivne, še posebej plenilske, čeprav sta kukavica kot merilka življenjskega časa in skovir znanilca minljivosti ekstatičnih trenutkov. Na dno hierarhije v veliki verigi bitij je postavljena kača. Kadar hoče pesnica poudariti čustveni odnos, uporabi barvni prilastek (zlat) ali deminutiv (volčiči), vendar z obojim ravna previdno, da ne bi zašla v osladnost. Ob prevladujočih etičnih vidikih je njen odnos do živali občudovanje nagona in prvinskega boja za preživetje. Samo racionalni človek se je temu izmaknil in ubija zaradi sprijenega užitka, sovraštva ali koristi, zato je edini zavestni povzročitelj zla. S tem ko je predstavljen kot množica, je priklican tudi bralec, ki naj bi se kritično distanciral in zavzel osebno stališče, čim bolj podobno stališču literarnega subjekta.

3 Kraljestvo rastlin

Ob mnogih splošnih poimenovanjih, ki posredno označujejo krajino (drevo, grm, trava, rože, zelišča), in ob imenih za posamezne rastlinske dele (korenina, deblo, lubje, veje, list, igle, cvet, lat, klasi, bil(ke), semena) preseneča številčnost in raznovrstnost rastlin. Med drevesi se pojavljajo platane, breza, akacije, hrast, vrba, gaber, smreka, cipresa, slive. Malo je dreves, ki sodijo v parke, vrtove in sadovnjake, in več takih, ki rastejo v gozdovih. Le dve sta iglavca in se pojavljata le po enkrat, kajti odpadanje listja je znak letnega časa, minljivosti in spremljajoče melanholije. V gozdno okolje sodi praprotn, v vlažno obvodno vrbovje, ločje in mah. Veliko je grmov in grmovnic (dren, šipek, gartroža, rožmarin, mirta, bezeg, robida, modrasovec), polgrmov in vzpenjalk (grenkoslad, bršljan, kovačnik), travniških in obvodnih cvetic (zvončnica, spominčica, vijolica, kalužnica, pogačica, zlatica, kukavica, mračnica, ključarica) ter okrasnih rož (petunija, potonika, lilija, narcisa, nagelj). Presenetljivo veliko je imen za zdravilne rastline (regrat, mak, pelin, lapuh, preslica, verbena, koprc, timijan, krvomočnica, rutica, kačja dresen, dobra misel, božja milost, zlata rozga) in zelo strupene: volčja jagoda (udolom), nore gobe, rdeča mušnica, kristavec, čemerika, steničnik, pikasti mišjak, preobjeda, modrasovec, grenkoslad, jesenski podlesek. Za jesenski podlesek v pesmi *Zeliščarka II* pesnica navaja celo več sinonimov – smrtnjak, nolika, kočičevje, dremavščica, mrazovec, mraznik, mrazničje – ki delujejo kot del pozabljenega ustnega izročila.³ Poimenovalno bogastvo napeljuje na avtoričino zanimanje za ljudsko zdravilstvo, ki je bilo v času nastajanja pesmi enako odrinjen del starožitne vednosti kot modrost arhaičnih situacij iz ljudskih balad in temnega izročila preganjanih zdravilk, čarovnic.

³ Imen verbena, timijan, kačja dresen in božja milost ne bomo našli v knjigi *Slovenske zdravilne rastline* (Bohinc 1991). Imen smrtnjak, kočičevje, mrazovec, mraznik, mrazničje ni v knjigi Martinčič, Sušnik: *Poznate strupene rastline?*, ki za jesenski podlesek (*Colchicum autumnale*) navaja golobjak, gosje, jesenski materničnik, kraveljčevje, kucek, močunec, ušivec (Martinčič, Sušnik 1961). Na simpoziju 3. 11. 2010 je Svetlana Makarovič izjavila, da si je sinonime sama izmislila.

Zdravilne ali strupene rastline so nakopičene v nekaj besedilih, kjer zastirajo močno čustveno udeležbo v sicer razosebljenem nizanju hudobnih dejanj (*Krivda*) ali izražajo slutnje, da se bodo taka dejanja zgodila (cikel *Lovec*), ter načrtov maščevanja, če se bodo zgodila (*Zeliščarka*). Čarovniške zvarke iz zelišč pripravlja v ljubezni razočarana ženska, čeprav ni vselej jasno, ali so namenjeni nekdanjemu partnerju, njej sami ali nedoločenim ljudem (*Pelin žena, Lovec*), niti to, ali bodo učinki zdravilni (*Žalik žena*), omamni (*Makova luč*) ali pogubni. Baladam namreč ne vlada le logika povračila, ampak tudi neodpravljliva izvorna travma, ki zastruplja intimne odnose, tako da se prejeta zlo v posamezniku samodejno razrašča: »Tebi je bilo zavdano / z jedko rdečo mušnico, / meni je bilo zavdano / z bridko volčjo jagodo. // Zdaj iz tvojega telesa / rdeče gobe rastejo, / jaz v očesu čutim kliti / težko črno jagodo« (*Ljubimca*).

Nekatere rastlinske mešanice so povezane z odklanjanjem materinstva in odpravljanjem plodu, halucinogene učinkovine »strupene« jagode in »norih gob« z jasnim zavedanjem, izostrenim in nepodkupljivim pogledom lirskega subjekta (*Jagoda*), celo z obstojem resničnosti sploh, ki lahko v hipu izgubi notranjo trdnost in se izkaže za goli privid, hude sanje coprnice (*Nore gobe*). V *Nevesti* so rastline kontrast usihanju erosa in moški impotenci, ki ju hoče nevesta pozdraviti z zelišči, vendar se njen poskus izjalovi, ker se same rastline nekako upirajo tej funkciji, tako kot se svobodomiselnja ženska upira vsiljeni normi zakonskega življenja. Izbrani rastlinski deli, metaforično imenovani po analogiji z živalskimi organi, sugerirajo erotično dejavnost: »A korenine, vitice, / sesalke, lovke, ustne trav / že drobne špranje iščejo, / o pregloboko si zaspal.«

Rastlin pesnica ne dojema le skozi obliko in barvo, ki imata estetski, emocionalni in vitalni simbolizacijski potencial, npr. krhki rdeči makovi cvetovi v erotičnih pesmih in motivih (*Junij, Makova luč, Piščal*) in »neizrekljivo rdeči mak«, ki je v pesmi o tujosti in prepovedi dostopen le v sanjah (*Melišče*). Pojem lepote je pogosto podlaga za preobrat v groteskno deformacijo. Pesnica se sklicuje na običajne vrednosti lilije, sončnice, vrtnice, nageljna, vendar jih povezuje z dejanji in dogodki, ki so nasprotni lepemu in dobremu: z detomorom ali abortusom (*Rožmarin*), brezčutnostjo do trpljenja drugega (*Sončnice*), večnim ponavljanjem vzorcev negativnega ravnanja, soseščine življenja in smrti v krogu umiranja, rojevanja in pobijanja, zaradi česar so nekdanja znamenja sreče (nageljni) in žalosti (pelin) izgubila pomen (*Kolo*). Na paradoksen način so lepa svetla semena regratove lučke, ki jih razpihava »dekle s čudnimi očmi« in pri tem misli na svojih tisoč nerojenih otrok (*Semena*). Najbolj drastična je groteskna upodobitev vasi, ki razkrajja idilično predstavo o nepokvarjenem, »naravnem« podeželskem svetu, saj neestetski opis okolja spremlja in stopnjuje predstavitev sprijenih vaščanov. Vaško okolje je degradirano v smetišče, rastline so bolne, s pobito deseto hčerjo je izginila lepota, tako da uspevajo le bezgov grm, koprive, krmežljave slive in »ušiva, siva gartroža«, hudodelci pa se naslanjajo nad krpicami razkošja, ki so ga uničili (*Vas*). Podobno radikalna je obsodba izrabljanja čustev zaupljivega otroka: »mala roža mamina« iz predloge otroške pesmice se spremeni v rožnega spaka s povečanim cvetom in grenkim medom, ker »mama žre semenje mojega srca« (*Roža*).

Izvirni vidiki rastlinstva nastajajo zaradi aktiviranja prvinskih čutov, dojemanja okolja z vonjem, okusom in tipom. Akacije in timijan dišijo in v pesmi *Minevanje I* nakazujejo minulo srečo, čutno-čustveno odprtost in ranljivost. Mrtve koprive imajo medeni vonj in okus (*Trenutki*), grenko dišanje zelišč nakazuje občutje zagrenjenosti (*Jutro*).

Dotikanje je vselej povezano z melanholičnim razpoloženjem ali stanjem obupa. Že v prvi zbirki se dotik lica in drevesnega debla pojavi ob potemnelih rokah, sklonjenem tilniku, slovesu in samoti izpovedovalke, zato spodleti tudi njena komunikacija z rastlino: »Drevo ti vrne molk« (*Oktober*). Ženski lik se privija k deblom, ker išče zaščito (*Senca*), premraženi in prestrašeni človek v hrapavem deblu tiplje za toplino in uteho (*Oklepnik*). V individualno preoblikovani pesmi o desetnici se izgnano deklet zateče pod gaber, kjer naj bi bila varna pred strelo, vendar trešči ravno v to drevo. S tem se enkratna usoda razseje na mnoge »desetnice, s strelami prikovane na debla«, sama desetnica pa je trajno zaznamovana (*Desetnica Vj*). Pohaba je tem bolj nepravilna, ker je neboljeno deklet v svoje okrilje povabil glas, ki se sklicuje na svetost in blagoslovljenost gabra,⁴ s čimer je v pesmi *Kresnik* izrečen tudi globok dvom o tem, da bi imela cerkev stik s kozmičnimi silami.

Figurativna simbioza z rastlinskim svetom lahko sega tako daleč, da se subjekt naseli v »dober in velik« svet drevesa in se z njim asimilira: »Majhen rdeč list sem / na eni izmed njegovih vej« (*Drevo*). Asimilacija se pojavi v najbolj pravljíčno-fantastični zbirki *Kresna noč*, kjer je drevo simbol naravne moči, kljubovalnosti, upanja, ki izvirajo iz organske povezanosti delov v celoto in spoja med nevidnim, nezavednim in sublimnim.⁵ V prvencu *Somrak* je bližina izražena poetično kot naselitev v cvet zvončnice (*Junij*) in slišanje pretakanja rastlinskih sokov: »Pod skorjo dreves slišim / hihitanje zelenih kapljic, / ki potujejo kvišku« (*Dan*),⁶ vendar je že tu navzoče občutje neizpolnjenosti, deziluzije, celo nesmisla subjektove notranje lepote, ki mineva v prazno.⁷ Bolj parcialni so stiki med posameznim telesnim in rastlinskim delom v poznejših zbirkah: bezeg pomiri od nespečnosti in nočnega mučenja vročične oči (*Zeliščarka*), mah ohladi vroče, razvneto lice, tik preden se sesuje večno nespremenljiva gora (*Gora Tč*). Rastline so nadalje del ženskega okrasja in obleke: z nitastim slakom si molčeča, odljudna, bosa mlada ženska spenja lase (*Senca*), s travo si kite venča na pol nora žalik starka, ki je še po dolgih letih ujetnica ljubezenskega žalovanja (*Žalik starka*). Čim globlja je

⁴ Makarovičeva v verzih »Le mirno spi, počij, desetnica, / pod gabrom se nič hudega ne boj« skoraj dobesedno citira pomirljivi nagovor tretjega, varnega drevesa: »Le zaspi, desetnica, / saj se nič hudega ne boj!« (Kumer idr. 1997: 293).

⁵ Prim. tudi etimologijo slovenske besede za zdravje (ide. *h₁sudōrū), ki je izpeljanka iz pomena 'iz dobrega lesa, drevesa' (Snoj 2003: 851).

⁶ Tolikšna občutljivost in lepota se v poznejših zbirkah za odrasle ne pojavljata več oziroma se preselita v dela za otroke.

⁷ Prim.: »Ponujam v prazno svoje cvetoče veje« (*Butterfly*); »Nikamor se ne moreš zateči / z nesmiselno lepim, nepozabnim cvetom sanj« (*Igle jutra*); »Z vso predsmrtno silo dehtijo / neoplojeni cvetovi sreče in žalosti« (*Minevanje III*).

bolečina, tem obsežnejši je dotik kože z rastlino: utopljena nezvesta mlinarjeva žena si ponoči tke haljo iz mokrega mahu in podnevi pobegne skozi krik vodne podgane in trepet vrbe (*Črni mlinar*); prevarana mlinarica se čez noč joka od žalosti ob prazni zibelki, zjutraj pa lepo obleče v mah, koprive, deteljo (*Mlinarica*).

Koncept dotikanja je izvorno izkoriščen v primerih, ko ne gre za prijetne, mehke, gladke in vlažne površine, ampak za pekoče dlačice in trnove izrastke. Koprive, šipkov in trnov grm, robida so bistveni del dogodka v pripovedni pesmi in prispevajo k njegovemu etičnemu vrednotenju. Koprive opečejo gole roke »brata«, morilca lisičjega zaroda, vendar ta malenkostna bolečina kot kazen ne odtehta prekrška, zato je njemu in brezbriznim pričam napovedana hujša pokora: zastrupitev z volčjimi jagodami, nabranimi v rožni venec (*Volčje jagode*). Obletavajoči se, zreli in znova cvetoči šipek označuje trajanje, potovanje in osebno dozorevanje čustvene, neizkušene Trnuljčice in hkrati nesprejetost ženske na poti (*Trnuljčica*). Grm s trni simbolizira ljubezensko razmerje, ki iz strasti prehaja v trpljenje in s tem v globinsko spoznanje in pripadnost. Realne izkušnje so namreč površni, začasni odnosi, ki ne sežejo do spoznanja drugega, zato je nova pristnost izražena v pogojniku in kot grožnja: »Če prideš sem, te usmrtilim / in te na novo naredim / v podobi grma trnjega. /.../ Ko trnje veje zabrste, / si te privijem na srce, / ko bi me ranil do krvi, / bi šele vedela, kdo si« (*Grm*).

K določenim rastlinam se Makarovičeva pogosto vrača, tako da postajajo zaščitni znak njene poetike: robida, mah, vrba, pelin. Razen v pridevniku robidaste oči jelena ne uporabi sladkih plodov, ampak trnje, zato je robida znamenje trpljenja. Trpljenje se začne s spočetjem iz robidovja (*Grob*), povijanjem z robido (*Deseta*) in nadaljuje z robidovim vencem. Občutljiva romarica, morda sirota, enega položi na grob, preden se poslovi od nekultiviranega doma, z drugim si »oplete« čelo, s čimer na sebi ponovi Kristusovo kronanje. V sobesedilu nastaja ironična napetost med nežnostjo in bolečino, ki je drugod le nakazana: »to moji koži dobro stori, / ker so jo preveč božali« (*Robida*). Zimzeleno, »lepo cvetoče« robidovje označuje neminljivost trpljenja in izgnanstva: romanje bo trajalo, dokler že odrezana robida v vencu ne bo vzcvetela (prav tam), desetnica pa bo spet preskusila usmiljenje domačih, »ko bo cvetela požgana robida« (*Deseta*).

Nasprotno vrednosti ima mah, ki v pesmih *Trenutki* in *Kresna noč* predstavlja milino in mir, saj je v mehkem mahu mogoče zaspati, preživeti tih dan in tiho leto pred naslednjo čarobno ekstazo. Pozitivne konotacije ima ob preslici, kukavici in občutju vedrine v gozdu, ki pripravlja kontrast zlovešči slutnji (*Lovec II*). Sicer pa vlažen mah spremlja tragične ljubezenske zgodbe iz mlina, v pesmi *Grob* pa je srhki mah, ki greje brezdomko, ironična oznaka breztemeljne eksistence. Mah se razrašča po predmetih na propadajoči domačiji, potem ko se je z nje odtihotapil ljubimec in jo je za njim zapustila tudi ženska (*Škopnik Tč*), in prerašča mlinsko kolo opuščenega mlina, kjer so nekoč živele ljubezen in stare pesmi mlinarske (*Zazibalka, Stari mlin*).

Enigmatično simboliko imata vrba in pelin, ki ju povezuje sivkasta barva listov in imata zaradi bogastva kolektivnih izkušenj, tudi zdravilne in magične rabe, razvejano semantiko. Vrba je zaradi rastišč ob vodi, tankih vej, upogljivega lesa, vitalnosti, regenerativne sposobnosti in načina gibanja vejic in trepetajočih lističev žensko drevo, zato je tudi v poeziji Makarovičeve povezana z ženskimi usodami. Čeprav vrbovo lubje vsebuje zdravilno salicilno kislino, je v *Sojenicah* ženska »z vrbovim sokom zavdana«, kar v kontekstu pomeni tudi zaljubljena, očarana z »vrbo-kraljevičem, / ki ti ni bil sojen«, kajti vrba (žalujka) pogosto predstavlja zapuščenost in žalovanje enega od ljubimcev (Brus 2004: 337). V pesmi *Ognji iz Kresne noči* predstavlja vitalnost in svobodo, še posebej v primerjavi s statiko in ujetostjo v zaprt prostor, ki ga naseljuje prestrašeni »on«. Kot znamenje pomladi ima »vrbovica, muževnica« vlogo plodnosti in je v pesmi *Svitanice* kontrast mlademu sosedu, katerega plamenica ne gori in spomladi »vzame slovo«. V *Piščali* fantič v drvarnici razseka svojo vrbjo deklico, ne da bi se zavedal, »da vrba znova oživi / zato, da spet hudo trpi.« V *Črnem mlinarju* utopljena mlinarica pripoveduje, da se s smrtjo nista končala njeno trpljenje in razjedajoča slaba vest, saj vrba »s pisanim očesom vame strmi«, in tudi mlinar se v mislih vrača k njej skozi trepet vrbe. Najbolj grozljivo-fantastična je podoba ženske, ki se po smrti vrača na svet skozi »prežalostni glas« vrbe in se tako maščuje mučiteljem: »Že ko smo davili žalik telo, / ko smo iztikali žalik oči, / vedeli smo, da vrnila se bo« (*Glejte vodico*), kar se ujema s povezanostjo vrbe s podzemljem, svetom mrtvih v mnogih kulturah.⁸

Kar je kača v živalskem kraljestvu, je zaradi ambivalentnih zdravilno-strupenih učinkov pelin v rastlinskem.⁹ V osmih pesmih iz petih zbirk je semantična vrednost pelina enaka: z značilnim grenkim okusom označuje 'duševno bolečino, prizadetost, zlasti zaradi doživetega razočaranja' (SSKJ). Konvencionalni prenos s čutnega na čustveno področje Makarovičeva modificira le količinsko in s tem nakazuje, da je individualna bolečina znamenje zastrupljenega sveta, iz katerega se je treba umakniti. Poudarja zavestno sajenje pelina v svojem ograjenem vrtu (*Pelin Sr*), nabiranje in varjenje pelinovega vina, ki ga ženska nese med ljudi (*Pelin žena*), samodejno bujno rast (*Škopnik Pž, Kolo*), razraščanje, ki zatira kulturne rastline na polju (*Kukavica*). Negotove učinke pelinovega »perjiča« preskuša nabiralka zelišč, tako da si ga polaga na golo kožo, usta in srce: »Daj pelin tja, kjer te skeli, / bo bolj hudo, bo manj hudo, / to se bo še pokazalo« (*Zeliščarka IV*). Vprašanje bolečine je le vprašanje stopnje in obsega, v kulturi, ki čustva nadzoruje in zatira, pa tudi priznanja, iskrenosti, če naj človek ne postane docela brezčuten: »Tisti, ki jih ne izjoče, / v njej zakamenijo, / pa iz roke izpod praga / pelini brstijo« (*Pelin Pž*). Pelin je povezan tudi z globokim spoštovanjem do mrtvih, saj je smrtnost skupna usoda vseh bitij, temelj sočutja in etosa (*Svitanice*).

⁸ Vrba ima pomembno vlogo v magičnih praksah, kjer se povezuje s podzemskimi božanstvi in z modrostjo, zvitostjo in strupenostjo kače kot bitjem podzemlja. Prim. tudi geslo vrba v Chevalier, Gheerbrant 2006: 681.

⁹ Eterično olje pelina (*Artemisia absinthium*) je zmes d-tujona, tujola, pinena, kadinena, felandrona in azulena. »Eterično olje je hud strup možganov in povzročča težke degeneracije centralnega živčevja. Zastrupitve /.../ se končajo s popolnim telesnim in duševnim propadom« (Martinčič, Sušnik 1961: 132); »Zaradi grenčine pospešuje tek, žolčne bolnike varuje pred napadi« (Bohinc 1991: 206). Podobno tudi Chevallier 1998: 63.

Posebno vlogo imata praprot kot zelo stara vrsta (iz geološkega obdobja karbona) in plesen kot nižja oblika življenja. Obe sta vpeti v svarilo pred nadutostjo in neodgovornostjo, najsi gre za vizijo sveta, ki ga bo po očiščenju z vetrom in vodo prerasla velika praprot (*Praprot*), ali za proces razkrajanja, potem ko je človek zapustil dom in zanikal vrednost izvora (*Plesen*). Vizija prihodnosti in neobnovljive preteklosti je tem bolj pošastna, ker ni izrečena z moralne ali filozofske, temveč z estetske perspektive – kot nova čistost in naravna vitalnost. Katastrofa negira antropocentrizem in zato ne zbuja ironičnega ali sarkastičnega posmeha, saj za človeka, ki ima »jalova semena« in za sabo pušča opustošenje, ni več upanja. Samozadostni naravni svet, ki ne potrebuje človekovih čustev in osmislitve, se pojavi že v uvodu zbirke *Volčje jagode*: »Nihče ne bo vedel. Nikogar ne bo. / Bo veliko sonce, velika praprot, / veliki prodi velikih rek, / velik molk velikega sveta« (*Senca*).

Semantične vrednosti rastlin dopolnjujejo individualne asociacije, ki jih sprožajo sama poimenovanja. Kot ob kačjem pastirju se tudi ob volčji jagodi, modrasovcu, kačji dresni, kačniku, mračnici, krvomočnici v ustreznem sobesedilu aktivirajo dodatni negativni pomeni sestavin ali prilastka v stalni besedni zvezi, s čimer je okrepljena ekspresivna moč celote. To velja celo za sinje cvetočo »lepo travo mračnico«, ko se pojavlja skupaj z »mračnino« (mračno silo, žalostjo, nesrečo), in za zdravilno kačjo dresen v soseščini strupene čemerike. Podobno načelo deluje tudi v nasprotnih primerih, ko sestavina imena vsebuje pozitivno vrednost (dobra misel, zlata rozga, božja milost). Ilustrativen primer ambivalentnega osebnega vrednotenja je okrasna vrtna rastlina kačnik (*Arum maculatum*). V pesmi *Kačnik* iz zbirke *Pelin žena* se plazi čez jazovo telo, lepo razcveta in tako nakazuje žensko privlačnost in zastrupljenost, obenem pa si jaz želi, da njenega ljubimca nikoli več ne bi bilo in bi ga doletela neboleča smrt. V avtokomentarju priznava, da kačnika ne pozna (kačnik dejansko ni plazilka) in ne ve, kako cveti: »nisem še slišala, kako kačnik cveti – / kačnik cveti, kot se meni zazdi.« In čeprav izjavlja: »sama sem lepi kačnik sejala / za svojega telesa tuji vrt«, se kačnik ne seje, ampak razmnožuje z gomolji. Raba je torej svobodna pesniška domislica. Deluje pa tudi asociacija na kačo: »se plazi, se plazi čez moje telo«. Pesem povezuje kačnik še s »kačjo svečo«, prižgano v spomin na ljubega. Na svečo spominja škrcicljasta oblika belega cveta z betičastim rumenim prašnikom, sveča je falični simbol, cvet pa je ljudi že od renesanse naprej spominjal na ženske in moške spolne organe.¹⁰

Za sklep želim opozoriti na pesem *Krivda* iz zbirke *Pelin žena*, v kateri je spisek rastlin najdaljši, hkrati pa zaradi ritmične (baladni jambski osmerek,¹¹ moško rimanje s pogosto raznaglasitvijo krepkega izglasa) in glasovne urejenosti (aliteracija, ponavljanje soglasniških sklopov, notranja asonanca, monorima sodih verzov na -i) deluje kot moderni analogon starodavnim urokom, zagovorom, ki odganjajo zle sile. Po dve ali tri rastline tvorijo lihe verze, ki obkrožajo

¹⁰ Prim. angleška ljudska poimenovanja *lords and ladies, cows and bulls, Adam and Eve* (*The Heritage Illustrated Dictionary of the English Language*, Robertson).

¹¹ Oznaka verznege vzorca se nanaša na angleški oz. škotski tip balade (Novak 1995: 302).

univerzalno zgodbo hudodelstva, neodpušljive krivde, ki se stopnjuječe razvija v sodih verzih. Rastline – z nesmrtnostjo povezana cipresa, z ljubeznijo in lepoto povezana mirta, dišeče začimbe, zdravilna zelišča in travniške cvetlice z rumenimi in modrimi cvetovi – tvorijo blažilno ovojnico zoper trpljenje. Celota je mojstrska kombinacija poetičnosti, kompozicijske preiščenosti, magičnosti in pozabljene vednosti:

Verbena, koprc, timijan,
se gosta noč na nas spusti,
zlatica, zvončnica, rman,
nekoga bodo mučili.

Spominčica, vijolica,
pobegnil bi, pobegnil bi,
pogačica, kalužnica,
pa saj ni kam pobegniti.

Petunija, potonika,
naj vidi, kaj se z njim godi,
kristavec, krvomočnica,
o ne jemljite mu oči.

Kovačnik, pelin, preslica,
ne da se več popraviti.
Cipresa, mirta, rutica,
nikoli več pozabiti.

Vrednost rastlin se razlikuje od vrednosti živali, saj so rastline člen prehranjevalne verige vseh razvitejših živih bitij, zato v kulturi niso nosilci moralno-etičnih vrednosti, ampak čutno-estetskih, čustvenih in uporabnih (zdravljenje/zastrupljanje, povzročanje bolečine). Makarovičeva z njimi spenja tudi magične, ki pomagajo uravnati življenjske energije in omogočajo stikanje sveta živih in sveta umrlih (umorjenih). Oba svetova sta povezana, vendar je vez dojemljiva le tistemu, ki se zanaša na intuicijo, zaupa neposrednemu čutenju, se občutljivo odziva na naravo in iz nje črpa moč za individualno presojanje medčloveških odnosov, za razumsko pamet pa je grozljiva.

4 Sklep

Skozi osupljivo pestrost in številčnost rastlinskih in živalskih podob Svetlana Makarovič razmišlja o človekovem mestu v svetu. Iz analiziranega gradiva je videti, da se je razmeroma zgodaj pridružila ekološki osvješčenosti oziroma ekopoetiki, saj z oblikovanjem naravnega sveta opozarja, da človek bitke z naravo dobiva, vendar je kot najrazvitejša vrsta moralni poraženec. Zakaj se to dogaja in kakšne so rešitve, je ponujeno v razmislek vsakemu bralcu poezije posebej.

Viri

- Makarovič, Svetlana, 1964: *Somrak*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Makarovič, Svetlana, 1968: *Kresna noč*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Makarovič, Svetlana, 1972: *Volčje jagode*. Maribor: Založba Obzorja.
- Makarovič, Svetlana, 1973: *Srčevce*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Makarovič, Svetlana, 1974: *Pelin žena*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Makarovič, Svetlana, 1974: *Vojskin čas* (Pesniški list 18), Trst – Koper, Založništvo tržaškega tiska – Lipa.
- Makarovič, Svetlana, 1977: *Izštevanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Makarovič, Svetlana, 1980: *Sosed gora*. Maribor: Založba Obzorja.
- Makarovič, Svetlana, 1985: *Pesmi o Sloveniji za tuje in domače goste*. Ljubljana: Lutkovno gledališče Ljubljana.
- Makarovič, Svetlana, 1990: *Krizantema na klavirju*. Ljubljana: Printing.
- Makarovič, Svetlana, 1993: *Tisti čas*. Ljubljana: Založba Mladika.

Literatura

- Bohinc, Pavle, 1991: *Slovenske zdravilne rastline*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Brus, Robert, 2004: *Drevesne vrste na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Chevallier, Andrew, 1998: *Enciklopedija zdravilnih rastlin*. Ljubljana: DZS.
- Chevalier, Jean, in Gheerbrant, Alain, 2006: *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kaučič Golež, Marjetka, 2003: *Ljudsko in umetno: dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Kumer, Zmaga, idr. (ur.), 1997: *Slovenske ljudske pesmi. Prva knjiga. Pripovedne pesmi*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Lovejoy, Arthur O., 1974: *The Great Chain of Being: a study of the history of an idea*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Martinčič, Andrej, in Sušnik, Franc, 1961: *Poznate strupene rastline?* Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Morris, William (ur.), 1975: *The Heritage Illustrated Dictionary of the English Language*. New York: American Heritage Publishing co., inc.
- Novak, Boris A., 1995: *Oblika, ljubezen jezika*. Maribor: Obzorja.
- Robertson, John: *The poison garden website*. <<http://www.thepoisongarden.co.uk>>. (Dostop 11. 11. 2011.)
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Tretja knjiga*. 1979. Ljubljana: SAZU, DZS.
- Snoj, Marko, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. 2., pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- <<http://www.controversial.com/Willow.htm>>. (Dostop 7. 11. 2010.)
- <<http://www.treesforlife.org.uk/forest/mythfolk/willow.html>>. (Dostop 7. 11. 2010.)